

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА МОДЕЛЬ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ

Біла І. М. Психолого-педагогічна модель технології розвитку творчого мислення. Результатом освіти сьогодні визнаються не знання, а компетентності, пізнавальні та практичні вміння, що відображають готовність людини активно і творчо використовувати отриману освіту для розв'язання особистісно і соціально значимих практичних задач, ефективному досягненню життєвих цілей. Запорукою цього є розвиток творчого мислення суб'єкта у найефективніший спосіб, побудова психолого-педагогічної моделі технології його розвитку, яка включає умови, чинники та засоби. Умови активізації творчого мислення передбачають наявність естетичного, розвивального середовища, що забезпечує розвиток чуттєвого досвіду, перцептивних дій, творчої спостережливості; позитивний психологічний клімат, емоційну підтримку, відсутність надмірної вимогливості, критики, заохочення творчої поведінки; наявність зразка творчої поведінки, креативного взірця; діалогічної форми спілкування, партнерських взаємостосунків «дорослий-дитина»; дотримання принципу індивідуального, особистісно-зорієнтованого підходу. Важливо враховувати і чинники становлення мислетворчості, а саме: необхідність розвитку творчого сприймання, спостережливості, дослідницьких дій, навичок постановки запитань та дій експериментування, оволодіння стратегіальними діями мислення, активізації інтуїції, вміння рефлексувати, переосмислювати досвід своєї діяльності, оновлювати своє мислення, збереження творчого, енергетичного потенціалу особистості. Ефективними засобами розвитку творчого мислення є: творчі, практичні задачі, схеми-алгоритми, приклади, зразки, орієнтири, інструкції та підказки. Психолого-педагогічна модель технології розвитку творчого мислення, яка визначає умови, засоби ефективного розвитку творчої мисленнєвої діяльності та чинники становлення творчих мисленнєвих дій забезпечує ефективну організацію освітнього процесу, у якому особистість має всі можливості не лише для розвитку творчого мислення, творчого потенціалу, а й загалом для самореалізації та саморозвитку.

Ключові слова: творче мислення, психолого-педагогічна модель, технологія розвитку, умови активізації творчого мислення, засоби розвитку творчого мислення, чинники становлення мислетворчості.

Біла І. Н. Психолого-педагогическая модель технологии развития творческого мышления. Результатом образования сегодня являются не знания, а компетентности, познавательные и практические умения, которые отражают готовность человека активно и творчески использовать полученное образование для решения личностно и социально значимых практических задач, эффективному достижению жизненных целей. залогом этого является развитие творческого мышления субъекта наиболее эффективным способом, построение психолого-педагогической модели технологии его развития, которая включает условия, факторы и средства. Условия активизации творческого мышления предусматривают наличие эстетической, развивающей среды, которая обеспечивает развитие чувственного опыта, перцептивных действий, творческой наблюдательности; положительный психологический климат, эмоциональную поддержку, отсутствие чрезмерной требовательности, критики, поощрения творческого поведения; наличие образцов творческого поведения, креативного образца; диалогической формы общения, партнерских взаимоотношений «взрослый-ребенок»; соблюдение принципа индивидуального, личностно-ориентированного подхода. Важно учитывать и факторы становления мыслетворчества, а именно: необходимость развития творческого восприятия, наблюдательности, исследова-

тельських дійсних, навиків постановки питань та дійсних експериментування, оволодіння стратегічними діями мислення, активізації інтуїції, вміння рефлексивувати, переосмислювати досвід своєї діяльності, оновлювати своє мислення, збереження творчого, енергетичного потенціалу особистості. Ефективними засобами розвитку творчого мислення є: творчі, практичні задачі, схеми-алгоритми, приклади, зразки, орієнтири, інструкції та підказки. Психолого-педагогічна модель технології розвитку творчого мислення, яка визначає умови, засоби ефективного розвитку творчої мислительної діяльності та фактори становлення творчих мислительних дійсних, забезпечує ефективну організацію освітнього процесу, в якому особистість має всі можливості не тільки для розвитку творчого мислення, творчого потенціалу, але й для самореалізації та саморозвитку загалом.

Ключові слова: творче мислення, психолого-педагогічна модель, технологія розвитку, умови активізації творчого мислення, засоби розвитку творчого мислення, фактори становлення мислительства.

Постановка проблеми. У прогресі людства величезна роль належить творчій та інтелектуальній еліті, яка виробляє велику частину творчого продукту. У сучасному світі перш за все потрібне мислення, інтелект для розв'язання складних, професійних задач, а також для навчання. Саме від нього найбільше залежать професійні досягнення, рівень освіти і доходи. Інтелект, мислення, творчі здібності стають сьогодні основним фактором, які визначають успіх індивіда, держави.

На сучасному етапі розвитку суспільства соціальне замовлення змінилось: традиційна характеристика якості освіти як певного рівня отриманих знань змінюється орієнтацією на інший результат – компетентність в різних сферах життєдіяльності. Результатом освіти визнаються не знання, а компетентності, пізнавальні та практичні вміння, що відображають здібність (готовність) людини активно і творчо використовувати отриману освіту для розв'язання особистісно і соціально значимих практичних задач, ефективного досягнення життєвих цілей. Розгортання інтелектуального потенціалу поступово стає все менш стихійним і все більш керованим. Розвиток інтелекту і креативності поступово зсувається з позицій стихійного процесу у бік технологій.

Зауважимо, що хвиля технологій, спрямованих на підвищення інтелектуальних можливостей людини, піднялась ще з середини ХХ століття в результаті усвідомлення важливості інтелекту в сучасному світі. ХХ століття позначилось розквітом цифрової грамотності, технологічних досягнень, мультикультурних суспільств, мобільності людей, глобальних комунікацій, соціальних мереж, інновацій, творчості та відкритості. Початок технологічних перетворень почався під керівництвом Дж. Гілфорда і згодом провідні країни світу (США, ЄС) перейшли до інтенсивної державної стратегії, спрямованої на виявлення обдарованих дітей на підставі їх потенційних можливостей та на їх розвиток з урахуванням індивідуальних особливостей та здібностей. Іntenсивно розвивалися та впроваджувалися освітні технології (ТРВЗ, КАРУС, АРВЗ, 6 шлях мислення та ін.), які мали на меті формування вміння мислити.

Завданням даної розвідки є аналіз закономірностей розвитку творчого мислення в сучасних умовах та побудова психолого-педагогічної моделі технології його розвитку.

Зазначимо, що мислення – це така форма пізнання, яка вимагає від людини найбільшої творчої активності. У мисленні динамічно моделюється не лише те, що є в наявній ситуації, але й те, що було у минулому. У мисленні зароджується модель майбутнього, з мисленням пов'язана специфічна здібність людини творити нове, породжувати його, перетворюючи при цьому старе. Творче мислення за своєю природою є пошуковою діяльністю, з допомогою якої людина розкриває сутність існуючого. Творче мислення – мислення, пов'язане зі створенням або відкриттям принципово нового суб'єктивного знання, з генерацією власних оригінальних ідей.

Аналіз наукових здобутків. Мислення є предметом дослідження багатьох наук: філософії, соціології, логіки, фізіології, кібернетики, психології, педагогіки та психології, зокрема. Так, дослідження творчого мислення в зарубіжній психології проводилося відомими психологічними школами і течіями, серед яких варто виділити Вюрцбургську школу (О. Зельц, О. Кольпе, К. Марбе); гештальтпсихологію (М. Вертгеймер, К. Дункер, В. Келер, К. Кофка, Н. Майєр, Л. Секей); теорії бісоціацій мислення і біхевіоризм (У. Торндайк, Д. Уотсон, С. Холл); психоаналіз (З. Фрейд, К. Юнг) тощо.

Активні дослідження творчого мислення у вітчизняній психології здійснювалися С. Л. Рубінштейном, Л. І. Анциферовою, А. В. Брушлінським, Г. С. Костюком, О. М. Матюшкіним, В. О. Моляко, М. Л. Смульсон. За їхніми даними, мислення виникає із проблемної ситуації і спрямоване на її розв'язання. Г. С. Альтшуллер, Г. Я. Буш, Д. Б. Богоявленська, А. В. Брушлінський, М. Вертгеймер, Дж. Гідфорд, В. М. Дружинін, К. Дункер, А. Ф. Есаулов, Н. О. Менчинська, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьов, О. О. Тихомиров описували мислення як продуктивний прояв психічної діяльності та вивчали механізми і основні особливості креативного мислення. Вони стверджували, що в процесі знаходження чогось нового, де ступінь продуктивності і результативності залежить від умов, потреб та пошукового ставлення людини до навколишньої дійсності мислення завжди творче.

Виклад основного матеріалу. На думку вчених, мислення включає різноманітні характеристики. Так, наприклад, І. Я. Лернер стверджував, що в основі творчого мислення суб'єкта лежить: самостійне перенесення знань і умінь у нову ситуацію; бачення нових проблем у знайомих, стандартних умовах; бачення нової функції знайомого об'єкта; бачення структури об'єкта, що підлягає вивченню, тобто швидке, часом миттєве охоплення частин, елементів об'єкта в їхньому співвідношенні один з одним; уміння бачити альтернативу вирішення, альтернативу підходу у пошуку; уміння комбінувати способи вирішення проблеми в новий спосіб і уміння створювати оригінальний спосіб вирішення [7]. В. А. Крутецький до структури творчого мислення включав здатність до удосконалювання процесу логічних міркувань і системи відповідних дій, здатність мислити згорнутими структурами; гнучкість

розумових процесів у діяльності; здатність до швидкої і вільної перебудови спрямованості розумового процесу, переключення з прямого на зворотний хід думки; прагнення до ясності, простоти, економічності та раціональності вирішення і т.п. [6]. Дж. Гілфорд виділяв важливі складові, здібності креативності: швидкість думки – кількість ідей, що виникають в одиницю часу; гнучкість думки – здатність переключатися з однієї ідеї на іншу; оригінальність – здатність робити ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих поглядів; допитливість – чутливість до проблем у навколишньому світі; здатність до розробки гіпотези; ірреальність – логічна незалежність реакції від стимулу; фантастичність – повна відірваність відповіді від реальності при наявності логічного зв'язку між стимулом і реакцією; здатність вирішувати проблеми, тобто здатність до аналізу і синтезу; здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі тощо [14].

Згідно досліджень В. О. Моляко, в основі творчого мислення лежить стратегіальна організація, що передбачає мисленнєві дії комбінування, аналогії, реконструювання, універсальність або випадкові підставки, тобто основні стратегії, якими можна охарактеризувати творчу діяльність. Вектор розвитку творчого мислення спрямований від матеріалізації задуму, розробленого іншими, до самостійної постановки проблеми; від ситуативного застосування певних засобів конструкторської діяльності до стратегіальної організації мислення; від суб'єктивної новизни до об'єктивної. Дієвим засобом розвитку творчого мислення, на думку В. О. Моляко, є технологія КАРУС, як набір (послідовність, система) освітніх впливів на людину, що забезпечують формування у неї знань, умінь та навичок творчого мислення [11].

Будь яка технологія в освіті – це технологія управління освітньою діяльністю шляхом психолого-педагогічного впливу. Діяльнісний підхід та принципи творчої активності є необхідною методологічною основою технології розвитку творчої діяльності. При цьому стрижнем технології навчальної діяльності є система психолого-педагогічних впливів, а способи їх використання в освітньому процесі становлять спосіб управління освітньою діяльністю. Центральну роль у ньому, на думку вчених (Г. О. Балл, В. В. Давидов, А. Ф. Есаулов, Г. С. Костюк, Ю. І. Машбиць, В. О. Моляко, О. М. Леонт'єв, Я. О. Пономар'єв, С. Л. Рубінштейн та ін.) відіграють навчальні, творчі задачі [8, С. 112-126]. Задачі, в процесі самостійного розв'язування яких у суб'єкта накопичується досвід самостійного пошуку, формуються психічні структури, необхідні для успішної адаптації, ефективної діяльності. Саме вони є основною формою передачі досвіду молодому поколінню, його соціалізації та розвитку творчого мислення.

В. В. Давидов, висловлюючи подібну думку, стверджував, що для характеристики освітньої технології істотне значення має система навчальних задач, спрямованих на засвоєння узагальненого способу розв'язання задач певного типу. Плідність цього підходу В. В. Давидов обґрунтував, посилаючись на відоме положення Л. С. Виготського про зону найближчого розвитку [2].

Не виключенням є використання задачі як ефективного засобу розвитку творчого мислення й у нашому випадку, технологічного підходу. Задачі творчі, практичні виступають основним засобом розвитку творчого мислення, а у ролі допоміжних засобів виступають: схеми, алгоритми, приклади, зразки, орієнтири, інструкції та підказки (див. рис. 1). Способи допомоги у розв'язуванні задач, за переконанням Г.С.Костюка, мають поступово змінюватись, починаючи з детальних, конкретних й закінчуючи все більш узагальненими. Чим більш узагальнені підказки виявляються достатніми для успішного розв'язування нових задач, тим вищий ступінь самостійності мислення виявляється у суб'єкта [5, С. 364].

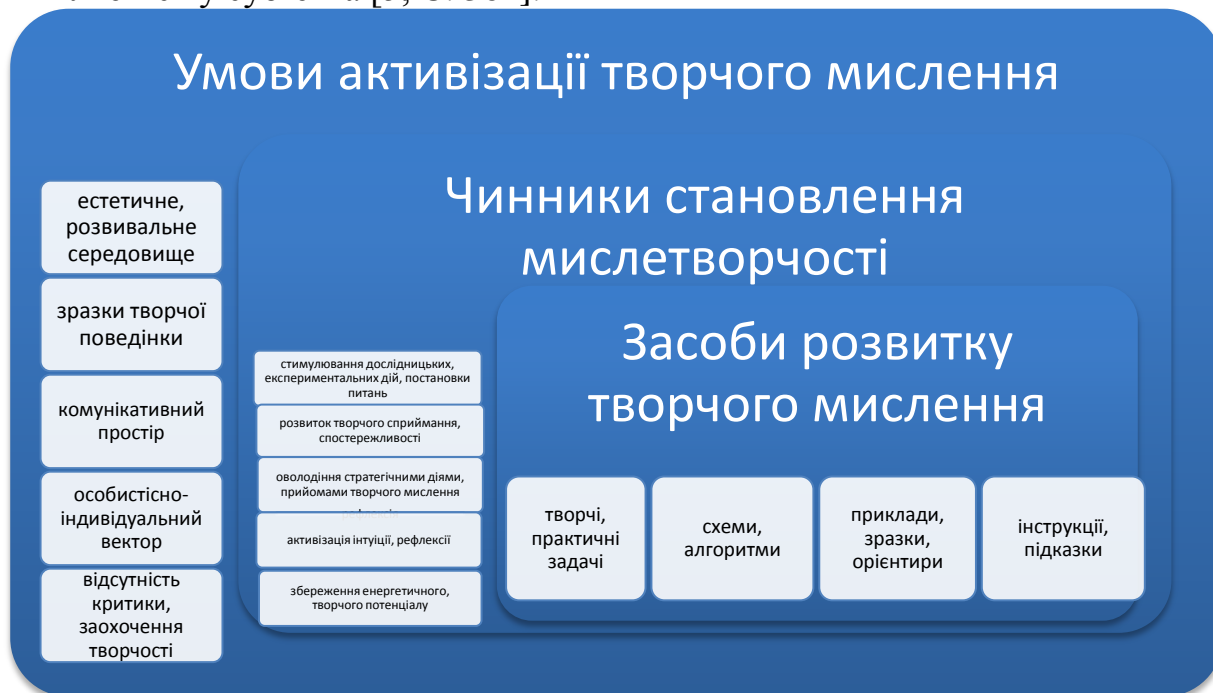

Рис 1. Психолого-педагогічна модель технології розвитку творчого мислення

Всі засоби розвитку творчого мислення можуть стати ефективними лише за сприятливих умов. У технологічному процесі управління творчою діяльністю вирішальною умовою є наявність естетичного, розвивального середовища, яке сприяє активізації мислення, розвитку чуттєвого досвіду, перцептивних дій, творчої спостережливості, служить умовою естетизації творчої діяльності. Більшість дослідників схиляється до думки, що творче мислення, креативність за допомогою спеціально організованих занять та створення збагаченого середовища може бути активізовано та покращено (Е. Де Боно, Е. Торренс, Дж. Рензулі, Р. Стернберг, К. Роджерс). Естетичне, розвивальне середовище, за переконанням В. О. Моляко, є важливим підґрунтям для розквіту смаку, досвіду естетичного сприймання та творчої мисленевої діяльності.

При цьому не менш важливим, аніж фактор естетичного, розвивального потенцій середовища, в якому знаходиться суб'єкт, є фактор позитивного психологічного клімату впродовж онтогенезу розвитку творчого мислення і, у першу чергу, емоційної складової середовища сімейного простору, особли-

востей сімейного оточення, що сприяє розвитку творчих здібностей, творчого мислення дитини, особливо на перших етапах їх становлення. До складових сприятливого емоційного середовища належить, зокрема: незначний зовнішній контроль за поведінкою, відсутність надмірної вимогливості, присутність творчих наставників та заохочення нестереотипної поведінки. Відомо, що середовище, в якому творчість, творче мислення може актуалізуватись, має високий ступінь невизначеності та варіативності. Невизначеність стимулює пошук власних орієнтирів, а не прийняття готових; варіативність забезпечує можливість їх знаходження. Формуванню креативності, на думку вчених, в найбільшій мірі сприяє: дозвіл емоційного самовираження, сприяння підвищенню самооцінки, зменшення кількості вимог та заборон [13, С. 539].

Підтвердженням цьому служать результати проведення «середовищної» дослідницької програми під керівництвом В. М. Дружиніна, де було з'ясовано, що саме від сімейного середовища залежить розвиток творчих здібностей (здібності до розумової творчості), невербального інтелекту та парціальних здібностей (пам'яті, уваги, сенсомоторики). Доведено, що величина генетичної зумовленості більшості особистісних якостей (виключаючи темперамент) значно нища від показників наслідуваності загальним та спеціальним здібностям, а рівень розвитку вербальної та невербальної креативності (загальної творчої здібності) залежить від широти кола спілкування та переважання демократичного стилю спілкування [3, С. 135].

Підкреслимо, що сімейна взаємодія, «психічна стимуляція», яка відбувається при спілкуванні та сумісній діяльності дитини і дорослих є вирішальним середовищним фактором розвитку розуму дітей. Результати проведеного В. М. Дружиніним дослідження засвідчили те, що ті, хто отримував емоційну підтримку експериментатора краще розв'язують тестові завдання, а наявність чи відсутність контролю за поведінкою суб'єкта значно не впливає на результат вимірювання їх інтелекту. Тобто не когнітивно-поведінковий контроль, а емоційна підтримка, створення певної емоційної обстановки значно впливає на результат розумової діяльності дитини. При відсутності контролю поведінки та емоційної підтримки розумні діти починають боятися невдачі. Навпаки, при високому контролі за поведінкою та емоційній підтримці (домінуюча гіперпротекція) у низькоінтелектуальних дітей розвивається мотивація успіху. При збереженні емоційної підтримки та відсутності жорсткого контролю зі сторони дорослого підвищується інтелектуальна продуктивність [4, С. 150]. Все це відповідає уявленням Л. С. Виготського про «зону наблизчого розвитку»: будь-яке підтримуюче втручання дорослого покращує результат. Загалом вплив спілкування на психічний розвиток дитини, зі слів М. І. Лісіної, відбувається завдяки: 1) сприятливим «об'єктивним» якостям дорослого, які поєднуються з його властивостями як суб'єкта спілкування; 2) збагаченню дорослими досвіду дітей; 3) прямої постановки дорослими задач, які потребують від дитини оволодіння новими знаннями, вміннями та здібностями; 4) на основі підкріплюючої дії думок та оцінок дорослого;

5) можливості для дитини черпати у спілкуванні зразки дій та вчинків дорослих; 6) сприятливих умов для розкриття дітьми свого творчого, самобутнього начала [12, С. 30].

Подібні висновки було зроблено й у ході Луїсвільського лонгітюдного дослідження (близьнюкового), де було встановлено, що починаючи з двох років збільшуються кореляції інтелекту з характеристикою сімейного середовища (з освітою батьків, їх соціально-економічним статусом, з когнітивними і особистісними особливостями матері, з групою характеристик, названих «адекватність середовища», які включають відповідне ставлення до дитини, фізичний догляд, наявність зручного місця для гри тощо), тобто варіативність когнітивних характеристик, за даними цього дослідження, визначається у першу чергу, внутрішньосімейним середовищем (Matheny et al., 1981). [13, С. 425].

В цьому контексті варто згадати й Альберта Бандуру, який у результаті проведення експерименту «Уроки клоуна Бобо», ясно показав роль навчання через спостереження. Він довів, що діти (дорослі) багато чому вчаться, спостерігаючи за поведінкою інших і це може бути позитивним явищем. Так, наприклад, мексиканська мильна опера, герої якої захоплювались книгами, а потім просили глядачів записатися в читацький гурток, підвищила рівень начитаності в усій країні. Відкриття зроблене А.Бандурою стало екстраординарною зброєю масового навчання та ще раз підтвердило ідею соціальної ситуації розвитку [9, С. 275].

За даними Н. М. Гнатко (1994), на початкових етапах шахматисти, наприклад, наслідують безособистісним, загальним нормам гри, потім відбувається імітація стилю якогось відомого шахматиста, після чого формується власна індивідуальність гравця. Характеристики наставника та його поведінки, сприяють прояву креативного потенціалу суб'єкта, зокрема: підтримка у вигляді зворотного зв'язку, обговорення задачі, проблеми, справедливості і професіоналізм (компетентність, надійність, відповідальність), орієнтованість на розвиток і зміни у сукупності з орієнтацією на позитивні взаємовідносини (повага і спілкування) [4; 10].

Протягом онтогенезу, у сумісній творчій діяльності, реалізуючи закладений потенціал, індивід прагне наслідувати значущому дорослому, як креативному взірцю, що є передумовою формування його здібностей, творчості. Потрапляючи у нову ситуацію, він репродукує готовий спосіб дії, повторює його за креативним авторитетом заради досягнення бажаного результату. Згодом наслідування стає творчим, індивід проявляє елементи новизни та самодіяльності, знайомиться з різними варіантами здійснення інноваційної діяльності, визначає свої переваги відповідно до власних нахилів та вмінь без внесення істотних змін.

Це демонструє аксіоматичність тези Л. С. Виготського про те, що всі вищі психічні функції людини першочергово формуються як зовнішні, тобто такі, в реалізації яких бере участь не один, а мінімум два суб'єкта. І лише поступово вони стають внутрішніми, перетворюються з «інтерпсихічних» в «інтрапсихічні». Розробка поглядів Л. С. Виготського призвела до створення оригінальної

концепції розвитку, в рамках якої розвиток індивіда розуміється як процес присвоєння суспільно-історичного досвіду, накопиченого попередніми поколіннями людства (О. М. Запорожець, О. М. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін) [9, С. 17].

Вирішальну роль спілкування, наслідування в загальному психічному розвитку індивіда доводять, на думку М. І. Лісіної, три групи фактів, зокрема: 1) вивчення дітей-«Мауглі» (у дітей, які виростили в ізоляції від суспільства спостерігається глибокий та незворотній недорозвиток), 2) дослідження природи та причин госпіталізму (відхилення, що пов'язані з відсутністю материнського догляду, зокрема у дітей, що виховуються у дитячих будинках) і 3) прямий вияв впливу спілкування на психічний розвиток у формувальних експериментах [12, С. 25].

У технологічному підході розвитку творчості основною є діалогічна форма спілкування, яка передбачає обговорення процесу розв'язання задач й забезпечує можливість вчитися в інших, усвідомлювати як власні відкриття, так і відкриття інших. Численні експерименти, початок яким покладено ще роботами В. М. Бехтерева, показали, що навчання в процесі спільного розв'язування творчих завдань призводить до підвищення його ефективності. В умовах спілкування швидше включається механізм апперцепції, що підвищує ефективність сприймання, мислення. Колективні форми роботи сприяють також розвитку мотиваційного компонента творчої діяльності, моральних якостей та комунікативних умінь, що забезпечують формування життєвої компетентності, розвитку творчого мислення.

В організації творчої діяльності слід враховувати й принцип об'єктивності, науковості та доступності, тобто розкриття психічних особливостей розвитку суб'єкта в його власних закономірностях, за законами розвитку та змісту психіки на цьому віковому етапі. Орієнтиром у доборі адекватних засобів розвивального, освітнього впливів на особистість є її вік та індивідуальний життєвий досвід. Це визначає зміну акцентів з аналізу типового для більшості суб'єктів певного віку на пошук індивідуального, особливого, неповторного. Принцип індивідуального та особистісно-зорієнтованого підходу передбачає комплекс форм, методів, прийомів, засобів, які культивують у суб'єкта його сутнісні сили, індивідуальну своєрідність та неповторність, активізують самоактивність, формують механізми саморозвитку. Важливо індивідуально використовувати допоміжні засоби, враховувати різноманітні чинники.

Слід зауважити, що до факторів, здатних згубити мислетворчість відносять: очікування оцінки діяльності – фокусування уваги на тому, як мисленнєва діяльність буде оцінена; знаходження під зовнішнім спостереженням під час роботи; фокусування уваги на зовнішній винагороді; змагання; нав'язування цілей діяльності; обмеження вибору варіантів у виконанні завдання; атмосфера фокусування на зовнішніх стимулах; жорсткі часові рамки. Суттєвою перешкодою для розвитку творчого потенціалу людини виступає її власний досвід. Разом з тим вміння рефлексувати, переосмислювати досвід своєї діяльності, оновлювати своє мислення, систему ціннісних орієнтацій виступає однією з головних передумов для подальшого саморозвитку людини.

В умовах технологічного підходу вирішальним чинником становлення мислетворчості є заохочення дослідницької, пізнавальної активності, розвиток навичок експериментування, як здатності свідомо і цілеспрямовано створювати умови, в яких предмети найбільше виявляють свою приховану в звичайних ситуаціях сутність – тобто спроможність в умовах очевидного бачити неймовірне. Експериментування, як тип поведінки базується на пошуковій активності й спрямований на вивчення об'єкта чи розв'язання нетипової (проблемної) ситуації, забезпечує розвиток творчого сприймання і як наслідок – творче мислення.

Окрім інтенсивної пошукової мотивації, пізнавальної, дослідницької активності важливим є розвиток чуттєвості до побічних утворень, що виникають у розумовому процесі. Відомо, що активаційні процеси готують розв'язання на неусвідомленому рівні, використовуючи минулий досвід суб'єкта і інформацію, отриману ним у ході розв'язування задачі та після неуспішних спроб її вирішення. Тобто існує взаємозв'язок і взаємовплив усвідомленого та неусвідомленого на різних етапах пізнавальної діяльності суб'єкта, які функціонуючи, змінюються під впливом один одного, взаємозбагачуються і, в кінцевому результаті, забезпечують знаходження суб'єктом творчого розв'язку. До цієї парадигми відносяться різні теорії інсайту як важливого феномену і механізму здійснення наукового відкриття (Г. Гельмгольц, Ж. Пуанкаре та інш.), що передбачає поділ мисленнєвого процесу на три послідовних фази: 1) свідомого пошуку розв'язання задачі; 2) інсайта як інтуїтивного, неочікуваного розв'язку; 3) усвідомлення розв'язку і його формалізації.

На думку Я. О. Пономарьова, когнітивна система в кожний момент перебуває у стані, коли їй більш доступно або логічне, або інтуїтивне знання. Людина ніби знаходиться між станом коли вона знає куди йти, і йде в цей бік, і станом, коли вона не знає і чекає, що інтуїція повідомить їй, де знаходиться інтелектуальний скарб. [13, С. 26]. Саме тому важливим чинником у технологічному процесі розвитку творчого мислення є активізація інтуїтивних процесів, розвиток спостережливості, творчого сприймання, швидкого (інтуїтивного) мислення.

Необхідним етапом технологічного процесу розвитку творчого мислення є вправлення в оволодінні стратегіями мисленнєвої діяльності, що являють собою схильність до переважного застосування однотипних мисленнєвих дій, прийомів, прояв основних мисленнєвих операцій та способів розв'язування завдань діяльності тощо. Мисленнєві стратегії визначають, організовують і реалізують увесь творчий процес. Переважаючі мисленнєві дії (аналогізування, комбінування, реконструювання) детермінують дії суб'єкта з підготовки, планування та реалізації задуму, організовують потік мисленнєвого пошуку і, маючи конкретні спрямування – пошук аналогів, комбінування, реконструювання, визначають характер трансформації прообразів в образи-проекти, образи-розв'язання, а також специфіку творчості в конкретній сфері людської діяльності. Цілеспрямоване тренування мисленнєвих дій пошуку аналогів, комбінування, реконс-

труювання надають мисленню творчого забарвлення, підносять його до високого рівня.

Організуючи колективну, творчу діяльність важливо також пам'ятати про необхідність зберігати енергетичний, творчий потенціал та раціонально його розподіляти і витратити.

Висновки та перспективи дослідження. В цілому психолого-педагогічна модель технології розвитку творчого мислення, яка визначає умови, засоби ефективного розвитку творчої мисленнєвої діяльності та чинники становлення творчих мисленнєвих дій забезпечує ефективну організацію освітнього процесу, у якому особистість має всі можливості не лише для розвитку творчого мислення, творчого потенціалу, а й загалом для самореалізації та саморозвитку.

Перспективами нашого дослідження є проведення емпіричного дослідження особливостей розвитку творчого мислення студентів згідно побудованої моделі та здійснення аналізу його динаміки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Богоявленская Д. Б.* Психология творческих способностей : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Д. Б. Богоявленская. – М. : Академия, 2002. – 320 с.
2. *Давыдов В. В.* Теория развивающего обучения. – М., 1996, М.: ИНТОР, 1996, – 544 с.
3. *Дружинин В. Н.* Психология общих способностей / В.Н.Дружинин. – СПб.: Издательство “Питер”, 2000. – 368 с.
4. *Дружинин В. Н.* Психология семьи / В. Н. Дружинин. – М.: “КСП”, 1996, – 160 с.
5. *Костюк Г. С.* Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк; за ред. Л. М. Проколієнко. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
6. *Крутецкий В. А.* Психология математических способностей школьников / В.А.Крутецкий. – М.: Просвещение, 1968. – 431с.
7. *Лернер І. Я.* Розвиток мислення учнів у процесі навчання історії. Посібник для вчителя. – М., 1982. – 191с.
8. *Машбиць Ю. І.* Начальна технологія (психологічний аналіз) // Психологічні механізми і технологія навчання: вибрані статті. – К.: Інтерсервіс, 2019. – С.112-126.
9. *Медіна Джон* Правила розвитку мозку дитини / Джон Медіна. – К.: Наш формат. 2015. – 320 с.
10. *Мешкова Н. В.* Современные зарубежные исследования креативности: социально-психологический аспект // Социальная психология и общество. – 2015, Т.6, №2. – С.8-21.
11. *Моляко В. А.* Творческая конструктология (пролегомены) / В.А.Моляко. – К.: Освіта України, 2007. – 388 с.
12. *Лисина М. И.* Проблемы онтогенеза общения / М.И.Лисина // Науч.-исслед. Ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1986. – 144 с.
13. *Творчество: от биологических оснований к социальным и культурным феноменам / Под ред. Д.В. Ушакова.* – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2001. – 736 с.
14. *Guilford J. P.* The Nature of Human Intelligence. J. P. Guilford. McGraw-Hill, New York, 1967. xiv + 538p., illus.

REFERENCES TRANSLITERATED

1. *Bogojavlenskaja D. B.* Psihologija tvorcheskih sposobnostej : ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij / D. B. Bogojavlenskaja. – М. : Akademija, 2002. – 320 s.
2. *Davydov V. V.* Teorija razvivajushhego obuchenija. – М., 1996М.: INTOR, 1996, – 544 s.

3. *Druzhinin V.N.* Psihologija obshhih sposobnostej / V.N.Druzhinin. – SPb.: Izdatel'stvo "Piter", 2000. – 368 s.
4. *Druzhinin V. N.* Psihologija sem'i / V.N.Druzhinin. – M.: "KSP", 1996, – 160 s.
5. *Kostjuk G. S.* Navchal'no-vihovnij proces i psihichnij rozvitok osobistosti / G. S. Kostjuk; za red. L. M. Prokolenko. – K.: Rad. shkola, 1989. – 608 s.
6. *Kruteckij V.A.* Psihologija matematicheskikh sposobnostej shkol'nikov / V.A.Kruteckij. – M.: Prosveshhenie, 1968. – 431s.
7. *Lerner I. Ja.* Rozvitok mislennja uchniv u procesi navchannja istorii. Posibnik dlja vchitelja. – M., 1982. – 191s.
8. *Mashbic' Ju. I.* Nachal'na tehnologija (psihologichnij analiz) // Psihologichni mehanizmi i tehnologija navchannja: vibrani statti. – K.: Interservis, 2019. – S.112-126.
9. *Medina Dzhon* Pravila rozvitku mozku ditini / Dzhon Medina. – K.: Nash format. 2015. – 320 s.
10. *Meshkova N. V.* Sovremennye zarubezhnye issledovanija kreativnosti: social'no-psihologicheskij aspekt // Social'naja psihologija i obshhestvo. – 2015, T.6, №2. – S.8-21.
11. *Moljako V. A.* Tvorcheskaja konstruktologija (prolegomeny) / V.A.Moljako. – K.: Osvita Ukraïni, 2007. – 388 s.
12. *Lisina M. I.* Problemi ontogeneza obshhenija / M.I.Lisina // Nauch.-issled. In-t obshhej i pedagogicheskij psihologii Akad. ped. nauk SSSR. – M.: Pedagogika, 1986. – 144 s.
13. *Tvorchestvo: ot biologicheskikhosnovanij k social'nym i kul'turnym fenomenam /* Pod red. D.V. Ushakova. – M.: Izd-vo «Institut psihologii RAN», 2001. – 736 s.
14. *Guilford J. P.* The Nature of Human Intelligence. J. P. Guilford. McGraw-Hill, New York, 1967. xiv + 538p., illus.

Bila I. M. Psychological and pedagogical model of creative thinking development technology. It is not the knowledge that is recognized as the result of education today, but the competencies, cognitive and practical skills that reflect a person's willingness to use actively and creatively the received education for solving personally and socially significant practical problems as well as for effective achievement of life goals. The key to this is the development of the subject's creative thinking in the most effective way, the construction of a psychological and pedagogical model of its development technology, including conditions, factors and means. The conditions for the activation of creative thinking stipulate an aesthetic, developing environment that provides the development of sensory experience, perceptual actions, creative observation; positive psychological climate, emotional support, lack of excessive demands, criticism, encouragement of creative behaviour; the presence of a pattern of creative behaviour, a creative example; dialogic form of communication; compliance with the principle of an individual, personality-oriented approach. It is important to take into account the factors of the development of thinking creativity, namely: the need to develop creative perception, observation, research actions, skills in posing questions and experimenting, mastering strategic thinking actions, activating intuition, the ability to reflect, rethink the experience of one's activity, updating one's thinking, preserving of a person's creative and energy potential. The efficient means of developing creative thinking are creative, practical tasks, flowcharts, examples, samples, guidelines, instructions and tips. The psychological and pedagogical model of technology for the development of creative thinking determines the conditions, means for the effective development of creative thinking and the factors in the formation of creative thinking, provides an effective organization of the educational process in which a person has all the possibilities not only for the development of creative thinking, creativity, but also for self-realization and self-development.

Key words: creative thinking, psychological and pedagogical model, development technology, conditions for creative thinking activation, means of creative thinking developing, factors of thinking creativity formation.

Отримано 20.11.2019